

УДК 304.4

Наталія Грень
кандидат юридичних наук,
суддя Львівського окружного адміністративного суду
ORCID: 0000-0001-5780-9423

ВІКОВА ДИСКРИМІНАЦІЯ ПОЗА ТРУДОВОЮ СФЕРОЮ

<http://doi.org/10.23939/law2022.36.046>

© Грень Н., 2022

Метою статті є аналіз правової політики у сфері протидії віковій дискримінації поза трудовою сферою. Методами дослідження є комплекс філософських (зокрема діалектичний та герменевтичний), загальнонаукових (порівняння, історичний, аналізу та синтезу) та спеціально-наукових методів (порівняльно-правовий та метод дослідження практики). Результати: доведено неналежність правової політики України та низки європейських держав щодо обмеження прав людей як фактору забезпечення громадського здоров'я. Обговорення: на основі чинних міжнародних та національних нормативно-правових актів та актуалізації проблем, що в них розглядаються, вказано на особливості правової політики у сфері вікової недискримінації поза сферою праці.

Вказано, що використання хронологічного віку як єдиного критерію для заходів фізичної ізоляції та продовження примусового позбавлення права на пересування є дискримінаційним, оскільки не враховуються дуже різноманітні можливості та потреби людей похилого віку. Такі заходи можуть підвищити ризики соціальної ізоляції та самотності, обмежити можливості людей похилого віку щодо самообслуговування і поставити під сумнів реакцію системи охорони здоров'я та соціальної допомоги на існуючі медичні та соціальні потреби людей похилого віку, що зрештою може мати шкідливий вплив на здоров'я та благополуччя таких людей.

Ключові слова: дискримінація, правова політика, рівність, літні люди, пандемічна криза.

Постановка проблеми. Рівність, верховенство права та законність є ключовими ознаками сучасного суспільства. Загальний принцип рівності розуміється як суб'єктивне право громадян користуватися рівним ставленням, що є обов'язковим для органів державної влади та вимагає відповідності фактичним обставинам, коли однаково ставляться до їхніх правових наслідків.

Проте декларування прав не завжди тягне за собою їх належну реалізацію. Важливо, щоб принципи права як ціннісні чинники не перетворилися в декларативні гасла. Для цього необхідна комплексна правова політика у сфері недискримінації.

Як вказує Н. Дрьоміна-Воловик, термін “недискримінація” почали використовувати тільки у новітньому праві прав людини, його філософська основа – “рівність” – визнавалася ще за часів, коли стратифікація суспільства вважалася за явище неминуче і природне. Іншими словами, рівність, як фундаментальна цінність, визнавалася у різні періоди людської еволюції, однак її змістовне наповнення змінювалось відповідно до соціальних та правових процесів [1, с. 48].

В сучасному розумінні рівність розширюють до двох складових. По-перше, вона “уособлює одну з головних закономірностей у праві – встановлення однакової для всіх міри необхідної, можливої або забороненої поведінки. По-друге, знаходить відображення факт пов'язаності рівності не тільки з правом, а й соціальною сферою. Соціальна сторона сутності принципу правової рівності

виражена у вказівці на однаковість саме суспільного становища людей, а юридична – у визнанні цієї однаковості за законом” [2, с. 30].

Дискримінація як негативне суспільне явище має багато проявів залежно від суб'єкта та дискримінаційної ознаки. Перелік останніх є невичерпним. Вікова дискримінація може проявлятися взагалі відносно будь-якої верстви населення, у будь-якій сфері життя суспільства. Вона виражається в оцінці можливості виконання будь-якої ролі людиною лише з урахуванням її віку. Дискримінація проявляється в тому, що людина не отримує можливості сформувати певний статус, функціонувати в правовій реальності, здійснювати політико-правову роль. Це зумовлено тими обставинами, що нормативно (або формально/реально) існує норма чи стереотип про відсутність у людини можливості мати права, можливості чи статус.

Аналіз дослідження проблеми. Представники сучасної юридичної науки неодноразово зверталися до питання дискримінації, зокрема, такі науковці, як Д. Белов, І. Жаровська, Ю. Бисага, Н. Дрьоміна-Волок, Г. Журавльова, М. Скорик та інші. Проте сьогодні дискримінація є широким поняттям, виокремлюють багато її ознак, і кожна з них має свої особливості, проблемні складові та засоби подолання. Тому вагомим проблемою є висвітлення питання дискримінації за віком, однак поза місцем праці.

Мета статті: аналіз правової політики у сфері протидії віковій дискримінації поза трудовою сферою.

Виклад основного матеріалу. Увага міжнародної спільноти вже давно прикута до цього питання. Правова політика у сфері дискримінації розпочиналася з протидії расовій та етнічній проблемі, проте згодом розвинулася до імплементації інших чинників. Вік є нині однією з найсуттєвіших ознак дискримінації, поступаючись в поширенні та актуалізації хіба що гендерному аспекту.

Для забезпечення активної старості на міжнародному, регіональному та національному рівні існує ціла низка нормативних та інституційних важелів, з-поміж яких Мадридський міжнародний план дій щодо старіння (2002), Робоча група з проблем старіння (2010), мандат Незалежної експерта з питання про здійснення всіх прав людини похилого віку (2013), Конституція України (1996), Закон України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” та інших.

Проте виключно правовими засобами проблеми дискримінації подолати неможливо.

У політиці ЄС, що регулює рівність та недискримінацію, немає усталеної єдиної консенсусної термінології або концепції послідовної множинної та міжгалузевої дискримінації. На законодавчому рівні вперше проблема множинної дискримінації була визнана в пункті 14 (14) Директиви про расову рівність [3] (2000) та Директиви щодо рівності зайнятості (2000) [4], де зазначається мета усунення нерівності, а також сприяння рівності чоловіків і жінок, особливо тому, що жінки часто стають жертвами множинної дискримінації.

Вікова дискримінація – це проблема, що виникає відповідно до конкретної ситуації. Зазвичай відмежувати виключно вікову дискримінацію складно, оскільки вона проявляється загалом до особи, ситуації і має множинний характер. Відповідно до Довідника з європейського законодавства про недискримінацію, множинна дискримінація описується як така, що має місце на основі кількох підстав, що діють окремо; міжсекційна дискримінація описує ситуацію, коли діє кілька підстав і взаємодіють між собою одночасно так, що вони нероздільні і виробляють певні типи дискримінації [5].

Різні напрями життя підлягають дискримінації. Побутове життя людей – одна з найпоширеніших сфер. Соціальне життя включає види діяльності, що реалізують потреби людей в забезпеченні побутовими чинниками та створення умов для спілкування.

Особливістю дискримінації за віком у соціально-комунікативній сфері є те, що вона поширюється в найбільшій групі ситуацій серед людей похилого віку. Слід погодитися з П. Воссом, що відносно молоді люди похилого віку переважно скаржаться на дискримінацію за віком на роботі, тоді

як люди відносно старшого віку більш зосереджені на досвіді, з яким вони стикнулися в медико-соціальному контексті [6].

Звіт Євробарометра про дискримінацію в ЄС за 2019 рік показує, що респонденти сприймають дискримінацію не лише в контексті працевлаштування, а й у громадських місцях (23 %), включаючи кафе, ресторани, бари та нічні клуби (8 %), магазини чи банки (7 %), заклади охорони здоров'я (6 %) або від персоналу школи чи університету (6 %); 4 % респондентів зазнали дискримінації під час купівлі чи оренди квартири чи будинку, а 4 % також повідомили про дискримінацію чи переслідування з боку соціальних працівників [7]. Отже, можна констатувати, що існує широкий спектр проблемних питань щодо вікової дискримінації поза робочим місцем.

Пандемічна криза посилила вікову дискримінацію у соціальній діяльності та спілкуванні. Оскільки люди похилого віку піддаються підвищеному ризику смертності від COVID-19, існують нормативні вказівки, а іноді навіть законодавчі вимоги щодо їх ізоляції вдома. Це призводить до відмінностей у ставленні до людей. Наприклад, в Україні постанова Кабінету Міністрів “Про запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2” від 11 березня 2020 року [8] вимагає самоізоляції осіб віком від 60 років.

Проблема полягає не лише в дискримінації права на пересування, а й у можливості спілкуватися та займатися соціальною діяльністю. Ще до пандемії звіти показали, що багато людей похилого віку вже були більш соціально ізольованими та самотнішими, ніж решта населення. Численні дослідження та огляди показали, що соціальна ізоляція та самотність серйозно впливають на смертність людей похилого віку, на їхнє фізичне здоров'я та функціонування (наприклад, хвороби серця, діабет, рухливість, повсякденна активність) і на їх психічне здоров'я (наприклад, депресія, тривога та зниження когнітивних здібностей).

Заходи контролю над коронавірусом, включаючи стримування, фізичне дистанціювання та обмеження пересування та соціальних зібрань, підвищили ризик соціальної ізоляції та самотності.

Захист людей похилого віку від наслідків COVID-19 за допомогою соціальної дистанції створює потенціал для соціальної ізоляції та самотності, що може негативно вплинути на психічне та фізичне здоров'я людей похилого віку. Під час пандемії дорослі стають все більш відокремленими та соціально ізольованими, особливо люди похилого віку, які географічно віддалені від членів своїх сімей. Багато людей похилого віку, які покладаються на соціальні контакти в громадських центрах і місцях відправлення культу, також зазнають значних порушень у своїх соціальних мережах і стосунках.

Хронологічний вік також використовувався для визначення міри фізичної ізоляції в різних країнах. Наприклад, у Великій Британії людей старше 70 років проінструктували щодо законодавчої вимоги про 4 місяці самоізоляції [9]; у Боснії та Герцеговині людям похилого віку не дозволяли виходити з дому протягом кількох тижнів під час спалахів [10]; а в Колумбії [11] та Сербії [12] карантинні заходи спрямовані лише на людей похилого віку. Стратегії зняття карантину в багатьох країнах також відрізнялися за хронологічним віком. Наприклад, в Об'єднаних Арабських Еміратах людей старше 60 років не пускали в торгові центри чи ресторани після того, як вони відновили роботу після періоду ізоляції.

Питання таких нормативних порушень прав людини неодноразово входило до конституційної юрисдикції національних держав, але нам поки що не відомі випадки, які б чітко свідчили про порушення прав людини. Наприклад, Конституційний суд Сербії видав постанову № IУо – 45/2020 від 28.10.2020, якою визначено, що окремі статті Указу про заходи під час надзвичайного стану та Указу про правопорушення за порушення наказу Міністра внутрішніх справ про обмеження та заборону пересування осіб на території під час її дії не були прийняті відповідно до Конституції та ратифікованих міжнародним договором. Однак у частині, що стосується конституційності та законності окремих положень цих актів у зв'язку із заборонаю пересування осіб старше 65 або 70 років, Конституційний Суд зупинив провадження [13].

Висновок. Використання хронологічного віку як єдиного критерію для заходів фізичної ізоляції та продовження примусового позбавлення права на пересування є дискримінаційним, оскільки не враховуються дуже різноманітні можливості та потреби людей похилого віку. Такі заходи можуть під-

вищити ризики соціальної ізоляції та самотності, обмежити можливості людей похилого віку щодо самообслуговування і поставити під сумнів реакцію системи охорони здоров'я та соціальної допомоги на існуючі медичні та соціальні потреби людей похилого віку, що зрештою може мати шкідливий вплив на здоров'я та благополуччя людей похилого віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Др'оміна-Волок Н. В. Рівність та справедливість: природно-правові витоки заборони расової дискримінації як норми *jus cogens*. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 48–69.
2. Чепульченко Т. О. Принцип рівності у праві: теоретико-прикладний аспект *Держава і право. Серія : Юридичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 24–34.
3. Directive 2000/43/EC implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. European Union Council. 2000. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj>.
4. Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. European Union Council. 2000. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj>.
5. *Handbook on European non-discrimination law*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. European Union Agency for Fundamental Rights. 2018. URL: <https://doi.org/10.2811/58933>.
6. Voss P., Wolff J. K., Rothermund K. Relations between views on ageing and perceived age discrimination: A domain-specific perspective. *European Journal of Ageing*, 2017. 14(1), 5–15. DOI:10.1007/s10433-016-0381-4.
7. European Commission, Special Eurobarometer Report 493. 2019. https://data.europa.eu/data/datasets/s2251_91_4_493_eng?locale=en.
8. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 від 11 березня 2020 р. № 211: Постанова КМ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>.
9. Paton C. Coronavirus UK: elderly to be isolated for four months as part of COVID-19 plans. In: The National [website]. Abu Dhabi; The National. 2020. URL: <https://www.thenationalnews.com/world/europe/coronavirus-uk-elderly-to-be-isolated-for-four-months-as-part-of-covid-19-plans-1.992514>.
10. Cerimovic E., Wurth M., Brown B. Bosnia and Herzegovina's coronavirus curbs on children and older people are ill-conceived. In: Balkan Insight [website]. Sarajevo: Balkan Investigative Reporting Network. 2020. URL: <https://balkaninsight.com/2020/04/02/bosnia-andherzegovinas-coronavirus-curbs-on-children-and-older-people-are-ill-conceived/>.
11. So L., Tanfani J., Cocks T., Kelly T. Coronavirus spreads fear, isolation, death to elderly worldwide. In: Reuters, Healthcare and Pharma [website]. London: Thomson Reuters. 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-elderly-insight/coronavirus-spreads-fearisolation-death-to-elderly-worldwide-idUSKBN2172N8>.
12. Jackson J. UN chief: discrimination of older people during pandemic must stop. In: Sierra Leone Times [website]. Sydney: Sierra Leone Times. 2020. URL: <https://www.sierraleonetimes.com/news/264911308/un-chief-discrimination-of-older-people-during-pandemic-muststop>.
13. Уставни суд је донео одлуку бр. IУо – 45/2020 од 28.10.2020. *Офіційний вісник РС*. № 126/2020. URL: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Cyrl-CS/16517/?NOLAYOUT=1>.

REFERENCES

1. Dromina-Volok N. V. *Rivnist ta spravedlyvist: pryrodno-pravovi vytoky zaborony rasovoi dyskryminatsii yak normy jus cogens*. [Equality and justice: natural and legal origins of the prohibition of racial discrimination as a norm of jus cogens]. Almanakh mizhnarodnoho prava. 2010. Vyp. 2. S. 48–69 [in Ukrainian].
2. Chepulchenko T. O. *Pryntsyv rivnosti u pravi: teoretyko-prykladnyi aspekt*. [The principle of equality in law: theoretical and applied aspect]. Derzhava i pravo. Seriiia : Yurydychni nauky. 2019. Vyp. 83. S. 24–34 [in Ukrainian].
3. European Union Council. *Directive 2000/43/EC implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin*. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj> [in English].
4. *Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj> [in English].
5. *European Union Agency for Fundamental Rights*. 2018. Handbook on European non-discrimination law. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: <https://doi.org/10.2811/58933> [in English].

6. Voss P., Wolff J. K., Rothermund K. *Relations between views on ageing and perceived age discrimination: A domain-specific perspective*. European Journal of Ageing, 2017. 14(1), 5–15. DOI: 10.1007/s10433-016-0381-4 [in English].
7. *European Commission, Special Eurobarometer Report*, 493. 2019. URL: https://data.europa.eu/data/datasets/s2251_91_4_493_eng?locale=en [in English].
8. *Pro zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2*. [On preventing the spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus on the territory of Ukraine], vid 11 bereznia 2020 r. No. 211: Postanova KM Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text> [in Ukraine].
9. Paton C. Coronavirus UK: elderly to be isolated for four months as part of COVID-19 plans. In: The National [website]. Abu Dhabi; The National, 2020. URL: <https://www.thenationalnews.com/world/europe/coronavirus-uk-elderly-to-be-isolated-for-four-months-as-part-of-covid-19-plans-1.992514> [in English].
10. Cerimovic E., Wurth M., Brown B. *Bosnia and Herzegovina's coronavirus curbs on children and older people are ill-conceived*. In: Balkan Insight [website]. Sarajevo: Balkan Investigative Reporting Network. 2020. URL: <https://balkaninsight.com/2020/04/02/bosnia-andherzegovinas-coronavirus-curbs-on-children-and-older-people-are-ill-conceived/> [in English].
11. So L., Tanfani J., Cocks T., Kelly T. *Coronavirus spreads fear, isolation, death to elderly worldwide*. In: Reuters, Healthcare and Pharma [website]. London: Thomson Reuters. 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-elderly-insight/coronavirus-spreads-fearisolation-death-to-elderly-worldwide-idUSKBN2172N8> [in English].
12. Jackson J. *UN chief: discrimination of older people during pandemic must stop*. In: Sierra Leone Times [website]. Sydney: Sierra Leone Times. 2020. URL: <https://www.sierraleonetimes.com/news/264911308/un-chief-discrimination-of-older-people-during-pandemic-muststop> [in English].
13. *Уставни суд је донео одлуку бр.* [The Constitutional Court dismissed]. IУо – 45/2020 од 28.10.2020. Офіційний вісник РС. No. 126/2020. URL: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Cyrl-CS/16517/?NOLAYOUT=1> [in Serbian].

Дата надходження: 30.09.2022 р.

Natalia Gren

Ph. D.,

judge of the Lviv District Administrative Court

ORCID: 0000-0001-5780-9423

AGE DISCRIMINATION OUTSIDE THE LABOR SPHERE

The purpose of the article is to analyze the legal policy in the field of combating age discrimination outside the labor sphere. Research methods are a complex of philosophical methods (in particular, dialectical and hermeneutic), general scientific (comparative, historical, analysis and synthesis) and special scientific methods (comparative legal and practice research methods). Results: the inadequacy of the legal policy of Ukraine and a number of European states regarding the restriction of people's rights as a factor in ensuring public health has been proven. Discussion: on the basis of current international and national normative legal acts and the actualization of the problems considered in them, the peculiarities of legal policy in the field of age non-discrimination outside the sphere of work are indicated.

It is indicated that the use of chronological age as the only criterion for measures of physical isolation and continued forced deprivation of the right to movement is discriminatory, as it does not take into account the very diverse capabilities and needs of the elderly. Such measures can increase the risks of social isolation and loneliness, limit older people's self-care capabilities and challenge the responsiveness of the health and social care system to older people's existing medical and social needs, which may ultimately have detrimental health effects. and the well-being of the elderly.

Key words: discrimination, legal policy, equality, elderly people, pandemic crisis.